

Lapsissa tietoyhteiskunnan tulevaisuus – vaiko sittenkin toisin päin?

Marjatta Kangassalo & Juha Suoranta (toim.)

LASTEN TIETOYHTEISKUNTA.

Tampere: Tampere University Press 2001. 253 s.

Tampereen yliopistossa käynnistyi vuoden 2001 alussa Lapset ja tietoyhteiskunta -hanke. Käsillä oleva julkaisu perustuu tutkimushankkeen käynnistäneen seminaarin alustuksiin.

Kokoelman toimittajat nimeävät kirjan yhdeksi kantavaksi teemaksi lapsen kuulemisen häntä itseään koskevista asioista. Useimmiten lapsia ja lapsuutta koskevaa keskustelua käydään kirjaimellisesti lasten päiden yli, eikä poikkeusta tee tietoyhteiskuntaa koskeva keskustelu; päin vastoin siinä on yhteiskunnan toimijan, kansalaisen, ääni ja näkökulma jäänyt kauttaaltaan vähälle huomiolle. Se, että nostetaan esille kaikkein äännettöimpien ääni, saattaakin itse asiassa palvelu tehokkaimmalla mahdollisella tavalla kaikkien kansalaisten kannalta mielekkään tietoyhteiskunnan visioimista ja rakentamista.

Lasten tietoyhteiskunta -teoksen kuusitoista artikkelia on jaettu kolmen pääotsikon alle. Niistä ensimmäinen, *Mediakulttuurinen lapsuus*, kokoaa yhteen kirjoitukset, joissa tarkastellaan lapsuutta kulttuurissa, jossa media on jatkuvasti läsnä ja lasta mediakulttuurin kuluttajana. Useimmissa osion artikkeleista viitataan jo vuosikymmeniä käynnissä olleeseen ja viimeksi New Yorkin terrori-iskujen televisioituotoinnin vilkastuttamaan keskusteluun lapsen kyvystä selvitä medioituneessa maailmassa. Keskustelun vaiheisiin ja eri näkökulmiin paneutuu erityisesti Juha Suoranta monipuolisessa artikkelissaan *Cyberkids: lapset mediakulttuurin toimijoina*. Kirjan yleisen linjan mukaisesti kirjoituksessa ei pyritä antamaan valmiita vastauksia vaan herättämään aj-

tuksia ja kysymyksiä. Toimimaan rohkaisee, ellei peräti velvoita, Suorannan maalaisjärkinen toteamus: "Median viesteistä tulee neuvotella, tarkastella niitä kriittisesti ja pohtia yhdessä niiden merkitystä. Lapset (tai aikuiset) eivät pärjää arjessa ilman tukea ja turvaa, rajoja ja rakkautta tai ymmärrystä ja neuvoja."

Ensimmäisen osan kirjoituksia yhdistää myös mediakulttuurin lapselle tarjoaman mielihyvän ja koskettavuuden merkityksen pohdittaminen niin lapsen identiteetin rakentumisen kuin oppimisenkin kannalta. Sanalla sanoen on kysymys aivan perustavanlaatuisista asioista, joita tulisi käsitellä yhteiskunnallisessa keskustelussa yleensä ja tietoyhteiskuntastrategioita pohdittaessa erityisesti. Ymmärrys siitä, mitä ja miten lapsi median välityksellä oppii ja miten hän käyttää mediakulttuurin tuotteita identiteettinsä rakennusaineena on ensisijaisen tärkeää, kun mietitään millaisten arvojen mukaan lasta halutaan kasvattaa ja millaisen yhteiskunnan jäseneksi hänen halutaan kasvavan.

Kirjan toinen pääotsikko on *Lasten toimijuutta etsimässä*. Sen alle sijoitetuista neljästä artikkelista erityisen kiinnostava on Aino Ritala-Koskisen *Lasten haastattelu tutkijan haasteena*. Artikkelissaan Ritala-Koskinen esittää vakuuttavasti, miten lasten kuulemisen esteenä pidetyt argumentit lasten tiedon riittämättömyydestä ja epäluotettavuudesta ovat itse asiassa kestävämpiä: lapsi on oman elämänsä asiantuntija ja sellaisena häntä on kuunneltava ja kunnioitettava. Myös Hanna Lehtimäen, Heidi Keson ja Tarja Pietiläisen artikkelissa *Näkymättömät lapset tietoyhteiskuntastrategioissa* kirjaan rohkeasti niitä haasteita, joita moniääninen, lapsia kuuleva tieteen tekeminen tutkijoille asettaa. Kirjoitus löytyy kokoelman viimeisestä osiosta *Lapset tulevaisuuden tekijöinä*.

Vastauksia kirjan herättämiin kysymyksiin tarvitaan kipeästi ja nopeasti, sillä suomalaista tietoyhteiskuntaa suunnitellaan pääasias-
sa tieto- ja viestintätekniikan mukanaan tuomien mahdollisuuksien ja hyödyntämisen näkökulmasta, elinkeinoelämän ja viranomaisten

lähtökohdista, kuten niin kirjan johdannossa kuin päätösluvussa-kin tyyliä summataan. Ainakin mahdollisimman monen lasten kanssa työskentelevän soisi ottavan osaa keskusteluun vähintäänkin hiljaa mielessään. *Lasten tietoyhteiskunta* auttaa mainiosti pääsemään kiinni asian syrjästä.

EEVA-LIISA JOKELA

Kuvan vuoro?

Janne Seppänen:
KATSEEN VOIMA.
KOHTI VISUAALISTA
LUKUTAIDOA.

Tampere: Vastapaino 2001. 249 s.

Minna-Riitta Luukka,
Jaana Hujanen,
Antti Lokka, Tuija Modinos,
Sari Pietikäinen &
Annika Suoninen:
MEDIAT NUORTEN
ARJESSA.
13–19-VUOTIAIDEN
NUORTEN MEDIKÄYTÖT
VUOSITUHANNEN
VAIhteessa.

Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto,
soveltavan kielentutkimuksen
keskus 2001. 289 s.

Tulevaisuutta ennakoivassa keskustelussa on puhuttu uudesta kulttuurisesta murroksesta, "visuaalisesta käänteestä". Murroksen merkiksi on nostettu lisääntynyt kuvallisuus mm. uutisjournalismin kaltaisella perinteisesti tekstiorientoituneella alueella ja tietysti myös uusmedian kasvanut käyttö. Kuvien erityisestä tavasta representoida maailmaa, niiden suhteesta kieleen (kiertävätkö kuvissa esimerkiksi samat kulttuuriset ja kansalliset stereotyyppit kuin teksteissä?) sekä niiden emotionaalista, esteettisistä ja poliittisista vaikutuksista on kuitenkin ollut tarjolla vain pirstaleista tietoa.

Janne Seppäsen visuaaliseen lukutaitoon johdettava *Katseen voima* on siis kaivattu kirja. Se on myös ansiokas kirja tarkastelluksaan laajasti visuaalista maailmaa ja ihmistä tuon maailman keskellä, niin katsojana kuin katseen kohteena. *Katseen voiman* alaotsikko "Kohti visuaalista lukutaitoa"

tiivistä kirjan sanoman: kuvia voi opetella "lukemaan" kirjoitetun tekstin tapaan ja katsomista voi pohtia samanlaisena sääntöihin ja sopimuksiin perustavana toimintana kuin lukemista.

Visuaalisen lukutaidon problematiikka nousi 60-luvulla "kuvan pelosta", huolesta siitä, mitä television leviäminen tekisi perinteiselle lukutaidolle. Kuvan pelko näkyy edelleenkin julkisessa keskustelussa, ja se lienee osaltaan vaikuttanut siihen, että visuaalisen lukutaidon tutkimus on ollut vähäistä. Olemassa oleva tutkimuskin on joutunut lähemään liikkeelle puolustusasemista perustellen visuaalisen lukutaidon merkitystä ja asemoiden sitä suhteessa perinteiseen lukutaitoon.

Seppänen sisällyttää visuaaliseen lukutaitoon näkyvän todellisuuden ymmärtämisen lisäksi visuaalisten esitysten kriittisen arvioinnin ja vaihtoehtoisten esitysten tuottamisen. Vaatiessaan katsomisen ja katsotuksi tuleminen kysymyksille enemmän huomiota ja purkamalla arkiajatteluun kivettyneitä käsityksiä toisaalta kuvien "helppoudesta" ja toisaalta niiden "tuhaisuudesta" *Katseen voima* on tärkeällä asialla. Se opettaa katselemaan kuvia ja visuaalista ympäristöä kriittisesti, kyseenalaistamaan kuvien sisältämiä kulttuurisia itsestäänselvyyksiä ja tarkastelemaan niiden taustalla olevia vaihtokanteita. Milloin tämä olisi tähdellisempää kuin aikana, jolloin ihmiset vastaanottavat ja tuottavat kuvia enemmän kuin koskaan aikaisemmin?

Katseen voima on tiukasti kiinni omassa ajassaan käsitellessään esimerkiksi kuvan digitalisoitumista ja siihen liittyvää kuvan käsitteilyä. Samalla kirja kuitenkin pyrkii ja onnistuu välttämään katkoksen retoriikan, Seppäsen sanoin "digitaalisen hypen lumon". Teoksen suurimpiin ansioihin kuuluukin sen kauttaaltaan läpäisyt historiallinen näkökulma, ajankohtaisten ilmiöiden tarkasteleminen aikaisemmin ollutta vasten. Visuaalisen kulttuurin alueella muutokset ovat olleet nopeita, mutta tutkijan tehtävänä on nähdä jatkuvuudet vauhdin takaa. Seppänen esimerkiksi kertoo, että kuvan totuudellisuuteen liittyvä ongelma oli yhtä

lailla polttava 1800-luvulla kuin sen on digitaalisen kuvankäsittelyn aikakaudellakin. Kirja tuo esille myös sen tärkeän seikan, että multimodaalisten viestien avaamiseen tarvitaan perinteisten visuaalisten lajien ymmärtämistä, olipa kysymys sitten valokuvasta tai elokuvasta.

Katseen voima lähtee liikkeelle katseen toiminnasta ja katsomisen teoriasta ja päätyy lehtivalokuvien analyysiin. Laajan näkökulmansa vuoksi *Katseen voima* toimii erittäin hyvin oppikirjana. Oppikirjalta voi vaatia ennen kaikkea selkeyttä, ja tämän vaatimuksen kirja täyttää pääsääntöisesti hyvin, sillä Seppänen kirjoittaa ymmärrettävästi vaikeistakin teorioista, kuten esimerkiksi vaikeaselkoisuudesta tunnetun Lacanin katseeseen liittyvistä käsityksistä. Elämäyksellisyttä oppikirjalta ei ensisijaisesti voi vaatia, mutta *Katseen voima* on sitäkin. Kirjoittajan omasta elämästä nostetut esimerkit tekevät arkisuudessaan näkymättömäksi muuttuneet asiat kiehtovalla tavalla jälleen näkyviksi: kertomalla omasta keittiöstään Seppänen kertoo esinemaailman ja yksilön identiteetin suhteesta.

Toisaalta joitakin asioita olisi voinut esittää nykyistäkin maanläheisemmin. Seppänen on rakentanut kirjaansa varten "visuaalisen järjestyksen" käsitteen, joka viittaa "visuaalisen todellisuuden säännönmukaisuuksiin ja niihin kytkeytyviin merkityksiin", mutta monissa kohdoin teoreettinen yläkäsite tuntuu asioita tarpeettomasti mutkistavalta, ja joskus jopa hassulta. Kun Seppänen esimerkiksi Tampereen keskustaan rakennettuun korkeaan ilves-hotelliin viitaten kirjoittaa, että "silmiä myös mukautuu visuaalisiin järjestyksiin nopeasti", alkaa "visuaalinen järjestys" kuulostaa hotellin tavoin havaittavissa olevalta todellisuuden ilmiöltä.

Kirjan keskeisin käsite, visuaalisen lukutaito, on niin ikään ongelmallinen, kuten Seppänen itsekin huomauttaa. Seppänen kuitenkin antautuu käsitteen edessä toteamalla, että sen metaforisoitumista on mahdollon kahlita ja lukutaitosana on ymmärrettävä vertauskuvallisesti, tulkinnan synonyymina. Miksi sitten ei puhuttaisi tulkinnas-

ta tai ymmärtämisestä? En ole lainkaan varma, etteikö *Katseen voima* ensimmäisenä suomalaisena johdatusena visuaalisen maailman ymmärtämiseen olisi tarjonnut vastaavirtaan uivalle käsitteilylle oivallista foorumia. Käsitteellinen perustyo olisi tarpeellista, sillä lukutaito ei ole metaforisoitumisestaan ja leviämisestään huolimatta täysin neutraali käsite. Kulttuurissamme kuva on edelleenkin kirjoitetun Toinen ja rinnastamalla kuvien ymmärtämisen perinteiseen tekstin lukutaitoon lukutaito-käsite voi jarruttaa visuaalisen ja kirjallisen kulttuurin välisen vastakkainasettelun purkautumista ja visuaalisuuden tulkinnan aintuolaisuuden näkemistä.

Kirjan yhtenä julkilausuttuna tavoitteena on edellä mainitun vastakkainasettelun ja kuvallisuuden leviämiseen liittyvien pelkojen purkaminen. Tässä suhteessa kirjoittaja lähettää kuitenkin ristiriitaisia viestejä lukijalle. Miksi Seppänen kirjoittaa, että "Monien muiden tavoin pelkään, että televisio lohkaisee hänen [kirjoittajan lapsen] ajastaan ison siivun, jonka voisi käyttää hyödyllisemminkin, vaikkapa kirjoja lukemalla". Onko Seppänen ironinen vai kierrättääkään hän puolivahingossa vanhaa "lukemisen on hyödyllistä ja katsominen haitallista" -dikotomiaa? Kuvan puolustaja olisi voinut valita sanansa paremmin tai avata lisää tätä hyödyllisyys-näkökulmaa. Ainakin allekirjoittaneen henkilelle kasvulle olisi ollut hyödyllisempää ketsella television lastenohjelmia kuin lukea tonneittain roskakirjallisuutta, jossa "keltainen koira" oli vakintunut nimitys erään etnisen ryhmän edustajalle.

Myös *Mediat nuorten arjessa* käsittelee lukemisen ja katsomisen kysymyksiä. *Mediat nuorten arjessa* -raportissa esitetään Suomen Akatemian rahoittaman monitieteisen "Suomalaisen mediakulttuurin murros: tekijän, tekstin ja nuoren kohtaamisia vuosituhanen vaiheessa" -projektin ensimmäiset tulokset. Tekijät ovat selvittäneet lomakekyselyn avulla noin 700 13–19-vuotiaan keskiuomaalaisnuoren mediakäyttöä. Raportin tulosten valossa julkisessa keskustelussa esiintyvä pelko siitä, että katsominen vähentää lukemista tai että uusmedia vähentää perinteis-

ten medioiden käyttöä, osoittautuu turhaksi. Yksi media nousee tutkimuksessa kuitenkin ylitse muiden: television valta-asema nuorten viihdyttäjänä ja informoijana on edelleen horjumaton.

Mediat nuorten arjessa kertoo, että minkään yksittäisen median runsas käyttö ei liity jonkin toisen median vähäiseen käyttöön ja että samat nuoret ovat aktiivisimpia lähes kaikkien medioiden käyttäjinä. Esimerkiksi tietokone- ja konsolipellen pelaajat eivät lue sen vähempää kirjoja tai sanomalehtiä kuin muutkaan nuoret. Se, eläkö nuori kuvan vai painetun sanan maailmassa, liittyy tutkimuksen mukaan ennen muuta sukupuoleen: pojat valitsevat mieluummin kuvan, erityisesti liikkuvan kuvan, kun taas tytöt kuluttavat enemmän painettua sanaa. Raportin kiinnostavinta antia ovat tulokset nuorten suhteesta nuorisokulttuuriin: tytöt katsovat poikia enemmän TV:n nuortenohjelmia ja lukevat enemmän nuortenlehtiä ja nuortenkirjoja. Miksi tytöt tarttuvat poikia helpommin nuorisomediaan on kysymys, joka tutkijoiden lisäksi kiinnostanee mediatuottajia.

Kun puhutaan lomaketutkimuksesta, puhutaan yleistyksistä. Vaikka mediaomistusten, medioiden yleisten käyttötapojen ja nuorten eri tehtäviä varten tekemien mediavalintojen lisäksi nuorten mediamaailmaa jäsennetään myös mediasisältöjen käytön näkökulmasta, eivät määrällisen erittelyn keinot pysty kertomaan niistä suuria linjoja enempää. Toisaalta ja johtuen kirjoittajien tutkimuksellisista intresseistä mediakenttää ei ole kuitenkaan tutkittu tasapuolisesti. Tarkemman käsittelyn saavat tutkimuksessa uutis- ja ajankohtaisaineistot, musiikkivideot ja televisiomainokset sekä scifiin ja paranormaaleihin ilmiöihin liittyvät media-aineistot.

Mediat nuorten arjessa -raportin tarkoituksena on ollut luoda yhteinen pohja tekijöiden laadullisille osaprojekteilte, jotka tulevat luotaamaan nuorten mediamaailmaa syvemmältä. Raportista on kuitenkin varmasti hyötyä myös monille muille tutkijoille, jotka askarttelevat nuorisoon ja mediaan liittyvien kysymysten parissa.

MERVI PANTTI

Inka Salovaara-Moring

Landscapes of Hope and Consolation – Economic Crisis, Regionalism and Markets of Meaning

The aim of this article is to examine how regional newspapers constructed the regional public sphere during the economic crisis of the 1990s in Finland. What kind of mediated representations of crisis can be found in regional newspapers? What is meant by system and identity crises in a regional context? These questions are approached with the theory of legitimization crisis associated with the theorists Jürgen Habermas and Claus Offe, and the theories of human geography. These neo-Marxist theories are based on critical theory and seek to explain the origins of the crisis of 'late capitalism'.

For this project, four newspapers were selected from economically and culturally disparate regions. The article is based on an analysis of editorials collected from the newspapers during the period 1988–1997. The data was supplemented by interviews. The article shows that the portrayal of the economic crisis was affected by several variables. The regional agenda reflects the political, cultural, spatial and economic structures at regional and also at national level. The internal journalistic culture of the newspaper likewise the policy-line and earlier affiliations of the newspaper had an impact. The economic wealth of the region, the regional policies maintained by the state and the types of economic activity typical in the region were especially significant. The concept "meaning market" developed in the research process was found to be a useful tool for assessing the interaction between the regional relational system and journalism.

Erkki Hujanen

Being a Non-subscriber After the Recession, on a Saturated Media Market. The Subscription Fee, the Contents or a New Type of Everyday Life?

The article examines decline in newspaper circulation and non-subscription. The circulation and coverage rates of newspapers plummeted in Finland during the early years of the 1990s, which can largely be explained by poor economic development and the severity of the recession. Some of the newspapers succeeded in slightly increasing their circulation between 1996 and 1999, but in 2000 even big dailies once more lost thousands of readers, as in the recession years. There does not seem to be a return to the old circulation rates; part of the population is used to the idea that one can do without a seven-days-a-week daily delivered at home. According to the article neither recession nor lack of money can fully explain non-subscription. It is true that weakening of personal economy, a private recession, may expose to and trigger non-subscription, but a stronger influence in the background is the change in media behaviour.

Minna Aslama & Sanna Valtonen

Scales of Depression. The Economic Crisis of Finland, the Experiences of Citizens and the Roles of Research

In this article, we approach the economic crisis of Finland in the 1990s by utilising Bourdieu's concepts of "real" suffering of material poverty (la grande misère) and "ordinary suffering" (la petite misère). Our starting point is that the experiences of "ordinary" or "small" suffering of

